Obecné informace o Romech v Ostravě

Ráz města Ostravy v minulosti silně ovlivňovala těžba uhlí. S tím souvisel růst městské aglomerace, rozvoj průmyslu a infrastruktury. Ostrava se za socialismu stala „ocelovým srdcem republiky", jehož ekonomický základ tvořila těžba černého uhlí, výroba koksu, energetický průmysl, hutnictví železa a těžké strojírenství. Z důvodu pracovních příležitostí, ale také značné geografické blízkosti slovenských hranic, se Ostrava stala v druhé polovině dvacátého století místem, kam mířily za prací tisíce slovenských Romů.

Bezprostředně po druhé světové válce se zvedla první vlna migrace slovenských Romů do českých zemí, avšak Ostravy se tato vlna týkala spíše okrajově. S postupným zvyšováním produkce těžby uhlí, s rozmachem hutnictví a těžkého strojírenství během 50. let narůstal požadavek na nové pracovní síly pro Ostravsko. Poptávka tu byla zejména po nekvalifikovaných pracovních silách. Zprávy o možnostech uplatnění na Ostravsku se začaly lavinovitě šířit mezi Romy zejména na východním Slovensku, kde naopak pracovní příležitosti nebyly dostatečné. Také náboráři z ostravských podniků začali na Slovensku získávat pracovní síly i v řadách Romů. Ti často přijížděli nejprve jen na krátkodobé brigády a bydleli v hromadných tzv. dělnických ubikacích. Za pracovníky – často muži, živiteli rodin, se záhy do Ostravy přesunuly i jejich početné a často vícegenerační rodiny, které se poté snažily v Ostravě zůstat na trvalo.

Zajistit bydlení pro mnohačlenné rodiny bylo často nelehké. V padesátých letech umožnily Vítkovické železárny jedním z prvních romských rodin nastěhovat se do menších domků, i ty však byly záhy přeplněny. Ještě v roce 1956 bydlelo na území Velké Ostravy celkem 67 romských rodin v hygienicky závadných bytech, 91 v dřevěných barácích, z celkového počtu 231 evidovaných rodin mělo pouze 64 zajištěno slušné ubytování. Na konci 60. let žilo v Ostravě již téměř 3000 Romů, žijících ve více městských částech, a jejich počet se postupem času zvyšoval. Konec komunistického režimu s sebou přinesl postupné uzavírání jednotlivých dolů, ale také prudké omezení činnosti železáren, oceláren, koksoven, hutí a jiných zařízení těžkého prů-myslu. Následkem toho došlo během prvních pár let po sametové revoluci k hromadnému propouštění Romů ze zaměstnání, k následnému nárůstu nezaměstnanosti a s tím souvisejícímu propadu do chudoby a sociální deprivace.

V Ostravě v posledních desetiletích nalezneme přibližně dvě desítky sociálně vyloučených lokalit obývaných již po desetiletí zejména romských obyvatelstvem. Tyto lokality najdeme v městských částech Mariánské Hory a Hulváky, Moravská Ostrava a Přívoz, Ostrava – Jih, Poruba, Radvanice a Bartovice, Slezská Ostrava a Vítkovice. Povětšinou jsou tvořeny skupinami ulic, proto není snadné vymezit jejich přesný počet. Ač většina z nich vznikala již za minulého režimu, po revoluci často došlo k výraznému početnímu nárůstu a někdy také k prostorovému rozšíření těchto lokalit.

Řada Romů v Ostravě ale žije mimo tyto lokality. Jedná se zejména o rodiny, kterým se podařilo udržet si stálé zaměstnání a které žijí zcela bezproblémově vedle svých neromských sousedů. Jejich počet není dnes možné odhadnout.

Zárubek, bývalá úřednická lokalita ve Slezské Ostravě

Příkladem sociálně vyloučené lokality, která je obývaná převážně romským obyvatelstvem, je část Slezské Ostravy, kterou všichni Ostravané znají pod názvem Zárubek.

Zárubek vznikl pod názvem Jubilejní kolonie Jámy Zárubek jako čtvrť pro úředníky místního dolu v období první republiky. Na rozdíl od okolních havířských kolonií nebyla tato čtvrť postavena pro dělnickou třídu, jejími obyvateli byla spíše inteligence – důlní inženýři, úředníci, vedoucí pracovníci. Původní zástavba rozlohou výrazně převyšovala současný stav a svého času se jednalo o žádanou destinaci nabízející pracovní příležitosti v sousedství i funkční infrastrukturu. Dvě krajní části tvořené patrovými bytovkami dříve spojovaly dvě ulice rodinných tzv. finských domků– dřevěných omítnutých dvojdomků, které ale byly v průběhu devadesátých let zbourány. Spolu s domy postupně zmizela i celá infrastruktura lokality, kterou původně tvořila školka i škola, kulturní dům a různé obchody a služby. Zachovány tak v podstatě zůstaly pouze dvě okrajové části s činžovními domy.

Zárubek v dnešní podobě se začal formovat na počátku osmdesátých let. Do té doby zde bydleli původní obyvatelé, mezi které se dobře integrovaly první romské rodiny. Tehdy byla dokončena nová sídliště na jihu města, která nabízela mnohem vyšší životní komfort než zdejší byty II. a III. kategorie bez zavedeného plynu a ústředního vytápění. Vedle toho přibližně v té samé době došlo k uzavření zdejšího dolu, a tím ke ztrátě pracovních příležitostí v lokalitě. Původní neromští obyvatelé Zárubku postupně začali na vlastní žádost opouštět své byty a stěhovat se do panelových domů, zejména do jižní části Ostravy. Na jejich místo se začaly stěhovat první romské rodiny, které byly často léta v pořadníku na městské byty, a nad jejich kategorií se nepozastavovaly. Zároveň s tím radnice městského obvodu Slezská Ostrava došla k realizaci záměru zbavit centrum městské části „nepřizpůsobivých obyvatel“ a přesunula do oblasti Zárubku další romské rodiny.

V průběhu let 1983-1985 tak došlo k přesunu celkem 18 romských rodin na Zárubek z okolí Gagarinova náměstí (ulice Františkova, U staré elektrárny atp.), kde se v té době bouraly nevyhovující domy obydlené romskými i neromskými nájemníky. Majoritním rodinám nabídly úřady přestěhování do bytů I. kategorie v Ostravě 1 a 3, romští obyvatelé byli rozstěhováni do starého Hrušova nebo na Zárubek. V dalším roce bylo nově přiděleno 17 bytů II. kategorie na Zárubku.

Členové obvodní komise pro péči o Romy si stěžovali na to, že úředníci městského odboru bytového hospodářství nedodržovali při přidělování bytů původně stanovené podmínky, takže například bez souhlasu odboru sociálních věcí stěhovali do upravených domů také rodiny tzv. III. životní kategorie („nepřizpůsobivé, podprůměrné“). V další fázi byla přeměna obyvatelstva urychlena výměnou bytů. Neromové, kteří chtěli odejít z lokality, nabízeli velké byty výměnou za byty kdekoliv ve městě. Bytový podnik jim v tomto vycházel vstříc. Zbytek procesu probíhal pravděpodobně samovolně. Po několika málo letech začínají byty zde akceptovat už jenom Romové, jejichž procentuální zastoupení stále roste. V roce 1992 bylo v lokalitě již přes 90 % Romů, zůstalo jen několik starousedlíků, většinou důchodového věku.

V druhé polovině osmdesátých let přesto patřil Zárubek mezi bezproblémové lokality. Podle hlášení Komise pro práci s cikánským obyvatelstvem se zde žádné problémy nehromadily, byla zde zcela minimální kriminalita, na rozdíl od jiných lokalit s vysokou koncentrací Romů. Do konce osmdesátých let se dařilo udržet pravidelnou docházku romských dětí do zdejší mateřské školy. Starší děti stejně jako v ostatních ostravských čtvrtích navštěvovaly převážně zvláštní školu. Domácnost udržovali členové rodin podle hlášení komise v relativním pořádku, nevyskytovaly se zde ani případy neoprávněného obsazení dočasně uvolněných bytů. Podle historičky Niny Pavelčíkové představoval Zárubek v tomto období úspěšný výsledek komunistického projektu koncentrace početných romských rodin v jednom starším centru městské zástavby.

Toto se ale zcela změnilo po revoluci, kdy došlo k propadu místních obyvatel do chudoby a také k dalšímu stěhování problémových romských rodin, z řad neplatičů nájemného, do lokality.

Zárubek jako sociálně vyloučená lokalita

Již kolem roku 2000 představoval Zárubek etnicky téměř čistě romskou lokalitu s nefungující infrastrukturou vykazující řadu rysů sociálního vyloučení. Počet obyvatel se v posledních dvaceti letech pohybuje kolem 250 osob. V rámci Ostravy se tedy jedná o méně početnou sociálně vyloučenou lokalitu.

Lokalita Zárubku je prostorově vyloučená. Nachází se na pokraji několikaset tisícové městské aglomerace, v bývalé industriální zóně, oddělená pásmy neudržované zeleně a ruin průmyslových staveb. Je tvořena dvěma ulicemi s více než desítkou bytových domů. Ty byly po léta majetkem městské části, v minulé dekádě však došlo k jejich privatizaci.

Dnes je vlastníky domů na Zárubku několik firem a společností. Přední část má charakter uliční zástavby s hustým silničním provozem, několik set metrů vzdálená zadní část má charakter velkého dvora s nezpevněným povrchem. Toto prostranství je doplněno chátrajícími garážemi, výdušnými jámami z bývalých šachet, měřáky úniku metanu a venkovním sezením. Chybějící obchody a služby léta částečně kompenzovalo komunitní centrum neziskové organizace Vzájemné soužití, otevřené v roce 1999, které poskytovalo sociální poradenství a volnočasové aktivity pro děti. To ale v roce 2018 definitivně ukončilo svou činnost.

Na Zárubku je již od 90. let vysoká nezaměstnanost. Většina Romů byla z práce propuštěna v prvních letech po revoluci a jen málokomu se v následujících desetiletích podařilo sehnat si dlouhodobější zaměstnání zaručující pravidelný příjem, a tak se jeho obyvatelé stali závislí na systému sociálních dávek a příležitostné práci na černo. Můžeme tedy mluvit o ekonomickém vyloučení zdejších obyvatel, které má za následek také kriminální chování některých jedinců. Romové ze Zárubku jsou ale také sociálně vyloučeni tím, že nemají žádné kontakty (kamarády ani známé) mimo lokalitu, žijí tedy ve značné sociální izolaci. Život v sociální deprivaci vedl u mnoha obyvatel k nezájmu o své okolí a s tím spojenému deviantnímu chování.

Zdroje:

Davidová, Eva: Cesty Romů – Romano Drom 1945-1990. Oloumouc: Univerzita Palackého 1995.

Pavelčíková, N.: Romské obyvatelstvo na Ostravsku (1945–1975). OU, Ostrava 1999.

Pavelčíková, N. Proměny romské komunity v průmyslovém městě. In Budilová, L., Jakoubek, M. (eds.): Romové a Cikáni neznámí a známí. Voznice, 2008
Pavelčíková, N. Příchod olašských Romů na Ostravsko v padesátých letech 20. století (ve světle dobových zpráv). Romano džaniben. Časopis romistických studií. 2009, č. 2, s. 37-66. ISSN 1210-8545.

Pavelčíková, N. Romové v českých zemích v letech 1945-1989. 1. vyd. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu., 2004. Sešity, č. 12. 183 s. ISBN 80-86621-07-3.

Pavelčíková, N. Romové – zdroj nekvalifikovaných pracovních sil pro komunistickou ekonomiku padesátých a šedesátých let (na příkladu Ostravska). In: Sborník prací k 70. narozeninám Vlastimila Laciny. Historický ústav AV ČR Praha: Studie k moderním dějinám. Sborník prací k 70. narozeninám Vl. Laciny. Praha: Historický ústav AV ČR, 2001. Historický ústav AV ČR, 2001. s. 425-443. ISBN 80-7286-030-5.

Pavelčíková, N. Romské obyvatelstvo na Ostravsku (1945-1975). 1. vyd. Ostrava: Repronis, 1999. 195s.+22př s. ISBN 80-7042-538-5.